

Móra Ferenc, a Címtelen könyv és egy titkos szerelem

Játéknak indult, vagy annak se tán
 S látod, mi lett belőle, kicsi lány?
 Csodabazár, ezeregyéjszaka,
 Szivárványból van teteje, fala.
 De jaj, nem az ólomtetők,
 Nem a beton falak:
 A légvárac ütnek nagyot,
 Ha összeomlanak!

(MÓRA Ferenc, *Címtelen könyv*, Wesley Kiadó–Móra Ferenc Múzeum, 2014, II. vers)

Egy titkos, rövid életű, ám annál mélyebb szerelmi történet kialakulásának legelső, tépelődő gondolatait ismerhetjük meg a fenti sorokba rejtve.

Az *Aranykoporsó* című regény megírása volt a célja Móra Ferencnek, amikor 1932 júniusában Balatonföldvárra utazott. A napi tennivalók, a családi és a közéleti kötelezettségek alól próbált szabadulni, amikor az éppen üres Zrínyi Szálló magányát választotta. Móra ez idő tájt Szeged egyik meghatározó személyisége, író, újságíró, régész és – az azóta róla elnevezett – Kultúrpalota igazgatója. Móra Ferenc nős, felesége Walleshausen Ilona (1880–1953), akit Szegedre kerülésének évében vett feleségül. A sokéves ismeretség ellenére két idegen ember kötött házasságot 1902. július 14-én. (MEZŐSI Károly, *Walleshausen Ilona*, In *Mórától – Móráról*, szerk. MEGYER Szabolcs, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 74–75.) Házasságuk boldogtalan, sok konfliktussal nehezített 32 éve alatt Móra Ferenc életében több nő is fontos szerepet játszott, bár ezt maga a család, a kortársak, de még a Móra-kutatók közül is többen gondosan titkolni igyekeztek.

Kalmár Ilona (1902–1986), a szerelmi történet női főszereplője kecskeméti születésű, Kiskunfélegyházán nevelkedett. Szülei korán meghaltak. Apja, Kalmár Henrik a 4. honvéd huszárezred őrmestere már 1917-ben, édesanyja 1926-ban hunyt el. Egy fivére volt, Kalmár Sándor. 1932 nyarán – az akkor 30 éves, Móra Pankával (Móra lánya) közel egykorú – Kalmár Ilona a Zrínyi Szálló munkatársa volt. Családi állapotát tekintve menyasszony: Horváth István, az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesület titkárának jegyese. (PÉTER László, *Szegedi arcképek*, In *A szegedi zsidó polgárság emlékezete*, szerk. ZOMBORI István, Szeged, 1990.)

Móra Ferenc és Kalmár Ilona szerelmi története akkor kezdődött, amikor Móra regényt írni érkezett a Balaton-parti Zrínyi Szállóba, Kalmár Ilonát pedig ugyanott nyári munkaként a vendégek szórakoztatására szerződtették. Móra Ferenc nem akart megtanulni bridzsezni Kalmár Ilonától, de szívesen sétált vele a Galamb-szigeten. (KOVÁCS-KRASSÓI Anikó–MEDGYESI Konstantin–VÉSZITS Andrea, *Móra Ferenc titkos szerelmes levelei Kalmár Ilona átírásában*, megj. alatt, Szeged, Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 2019.)

Az *Aranykoporsó* megírása még váratott magára, ám főhősének, Titanillának az alakja formálódott: az irodalomtörténet Kalmár Ilonát a kis Tit megszemélyesítőjeként tartja számon. A feljegyzések szerint Kalmár Ilona szép, modern gondolkodású, önálló fiatal nő volt, aki nagy hatást gyakorolt a középkorú íróra. Móra Ferenc és Kalmár Ilona nagyon rövid idő alatt egymásba szerettek, s kapcsolatuk „naplójaként” egy versfüzér született *Címtelen könyv* címmel. A versfüzér 35 számozott és egy számozatlan verset tartalmaz, ám a versek messze többek esztétikai értékkel bíró költeményeknél: lelki történések, egymásra találásuk naplója, egy szerelmi játék lírai megjelenítése, udvarlás és az önkifejezés eszköze, s bizonyítéka annak, hogy szexuálisan beteljesedett kapcsolatról van szó. Ez utóbbi megállapítást Lengyel András mondja ki először a *Címtelen könyv* utószavában (LENGYEL András, *Utószó*, In MÓRA Ferenc, *Címtelen könyv*, Wesley Kiadó–Móra Ferenc Múzeum, 2014.); az irodalomtörténeti kutatások – bár tudtak Móra Ferenc és Kalmár Ilona kapcsolatáról – korábban plátói szerelemként, múzsaként tekintettek Kalmár Ilonára. (PÉTER László, *Beszívta az asszonyok illatát*, Szeged, 1999. október, 38–41.)

Felvetődhet a kérdés, milyen adatok alapján lehet azt megállapítani, hogy a versek pontosan mikor és milyen ütemben íródtak. Honnan lehet tudni, hogy valóban Kalmár Ilonának szólnak? Mennyiben kapcsolódnak egymáshoz az egyes alkotások, van-e logikai íve a költeményeknek?

A *Címtelen könyv* versei többségében cím nélküliek, csupán római számozással vannak ellátva. Pontosítva: a versfüzér 35 számozott darabja közül 8 címet is kapott, nem csupán számot, míg a függelékben szereplő 36. vers számot nem, csupán címet (*Piros mise*). A versek íve, gondolatisága, különösen a szerelmi történet ismeretének fényében jól értelmezhető. Az első és utolsó vers a kötethez való illeszkedése azonban több kérdést is felvet. A versciklus első, *Szentivánéji álom...* címmel írt költeményében Móra egy idősödő ember magányát fogalmazza meg (Fejszétől félfák alatt / Egy ember jár-kei hallgatag, / Kinek alkony a hajnal is már, / Homlokán hamvas haj kalimpál – / S megzörgeti az égi boltokat). Lengyel András szerint feltételezhető, hogy a vers nem Balatonföldváron született, hanem korábban valamikor, és Móra csak később fűzte a *Címtelen könyv*-be. (LENGYEL András, *Utószó*, In MÓRA Ferenc, *Címtelen könyv*, Wesley Kiadó–Móra Ferenc Múzeum, 2014.) A *Piros mise* című alkotás időben könnyebben elhelyezhető, hiszen – bár függelékként jelenik meg és számozatlan – datált vers, pontosan tudjuk, hogy július 14-én született. Az egyes versek dátumozása egyébiránt következtelen, a 36 vers közül mindössze 12-nek tudjuk a pontos keletkezési idejét, s az is látható, hogy egy napon bizonyosan több vers is született (a datáltak közül ezt a július 2-án született versek bizonyítják). A Balatonföldváron töltött idő és a szerelem kialakulásának idejét összevetve az látszik bizonyosnak, egy napon több, akár 6-7 vers is íródhatott, s a versek gondolati ívét, dinamikáját figyelve az is látható, hogy a versek relatív kronológiai sorrendbe vannak rendezve.

Különösen izgalmas az, hogyan viszonyul a *Címtelen könyv* verseihez maga Móra. Egyrészt szerényen, látszólag lekcinsnyellve kis gyíkdaloknak nevezi azokat a

címadó versben (a megnevezésnek más vonatkozásban is különös jelentősége van), másrészt halhatatlan gyermekeként aposztrofálja őket (Mert szent bűnünkéből napról-napra versek, /E halhatatlan gyermekek születnek. In MÓRA Ferenc, *Címtelen könyv*, Wesley Kiadó–Móra Ferenc Múzeum, 2014, XXIX. vers).

Móra életrajzát ismerve tudható, hogy fiatal korában költő szeretett volna lenni, ám pályafutása során végül prózaíróként, újságíróként, régészként, könyvtárosként, múzeumi munkatárként teljesedett ki. Ő maga nyilatkozott így: „Éppen tíz esztendeje annak, hogy letettem a cirokhegedűt mint lírai költő.” (MÓRA Ferenc, *Boldogult költő koromról*, In *Daru utcától a Móra Ferenc utcáig*, Holnap Kiadó, 2014, 219.). Lengyel András szerint, aki alapvetően nem tartja modern verseknek a versfüzér darabjait, „egy sor verse, többnyire a rövidebbek közül, ezért – kivált a költő Móra átlagához képest – kimondottan jó.” (LENGYEL András, *Utószó*, In MÓRA Ferenc, *Címtelen könyv*, Móra Ferenc Múzeum–Wesley Kiadó, 2014.)

Móra Ferenc és Kalmár Ilona megközelítőleg egy hónapot töltött együtt Balatonföldváron, a visszaemlékezések szerint Móra Ferenc július 20-án tért vissza Szegedre. (VÉSZITS Andrea, *Előszó*, In MÓRA Ferenc, *Címtelen könyv*, Wesley Kiadó–Móra Ferenc Múzeum, 2014.) A közösen eltöltött idő emlékét néhány fénykép tanúsítja, a versek s levelek, amelyeket vagy onnan írt vagy arra az időszakra utal. Sokat emlegetett a Kalmár Ilonának augusztus 10-én írt levélrészlet („Mi van a kis urnával, kis úrnő? Elhozta? Azért kérdezem meg, mert egy kislánynak, aki majdnem olyan okos, mint a felnőttek, egyéb gondjai is lehetnek, mint tört cserepek őrizgetése. Talán egyszer eljutok még Pestre, és akkor elhozom, hogy mint egészet bocsáthassam örök tulajdonába. Tudja, hogy passzióm a töredékek kiegészítése. Ez esetben pedig kötelesség is, mert ezt közös erővel ástuk ki és törtük össze”), melyben Móra egy közösen felfedezett és kiásott bronzkori leletre, egy urnára utal (PÉTER László, 1999), a „hivatalos” levelezés első darabjaként megjelent a Madácsy-féle kötetben. A levél Csengelén íródott, megszólítása: „Kis Pajtás”, aláírás: „az igazgató úr”. (MADÁCSY László, *Móra Ferenc levelesládája*, Szeged, Tiszatáj Irodalmi Kiskönyvtár, 204–208.) A levél azért is különösen értékes, mert újabb bizonyítéka annak, hogy Móra Ferenc 1932 júliusában írt verseinek minden kétséget kizáróan Kalmár Ilona a címzettje.

A *Címtelen könyv* versei (Olyan nyarat a milyent én, / Senki még nem temetett, / A búcsúzás permetegje / El-elönti szememet. In MÓRA Ferenc, *Címtelen könyv*, Wesley Kiadó–Móra Ferenc Múzeum, 2014, XXXIII. vers) is ugyanarról tanúskodnak, amelyet az életrajzok is igazolnak: egyikük sem lép ki a korábbi élethelyzetéből. Móra Ferenc férj, apa, nagypapa, köztisztviselőként álló szegedi polgár visszatér családjához, Kalmár Ilona pedig augusztus 7-én házasságot köt Horváth Istvánnal. A fennmaradt Móra-hagyatékek szerint azonban a közöttük lévő szerelmi kapcsolat Móra Ferenc élete végéig, azaz 1934. február 8-ig megmaradt.

Ez idő alatt a személyes találkozásokon kívül – melyekről a források alapján viszonylag kevés konkrét adat áll rendelkezésünkre – kettős levelezést folytattak. (KOVÁCS-KRASSÓI Anikó–MEDGYESI Konstantin–VÉSZITS Andrea, *A titok formái: egy nap, két levél*, In *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, Szeged, 2017, 273–283.) Móra

és titkos szerelme a baráti kapcsolat révén „hivatalosan” is levelezésben állt egymással; azok a levelek Horváth Istvánnénak címezve íródtak – Budapest, Damjanich utca 42. II. e./2. címre – és tőle érkezve cserélődtek. Móra Ferenc és Horváth István időközben baráti kapcsolatba kerültek, így Móra nem csupán vele, hanem feleségével is – legitim módon – levelezett. (PÉTER László, *Beszívta az asszonyok illatát*, Szeged, 1999, október, 38–41.)

A hivatalos levelek egy része megjelent a Madácsy László által 1961-ben szerkesztett és publikált levelek között (*Móra Ferenc levelesládája* címmel). A megszólítás sokféle módon történt; leggyakrabban a kis Pajtás, kis Ica asszony, kis Nagyságám olvasható, az aláírás pedig jellemzően „Feri bácsi”. Ezekben a levelekben publikus történések, családi, baráti kapcsolatokra való utalások kerültek rögzítésre, bár utólag, szerelmük tényének ismeretében, némi áthallásra van lehetőség olvasásukkor.

A titkos levelezés azonban Földváry Kica (a fiktív név utalás Balatonföldvára, megismerkedésük helyszínére) kisasszonnyal történt, a levelek post restante rendszerben (azaz postán maradó, nem kikézbcsítendő) érkeztek a Budapest VI. számú (Petőfi Sándor utcai Főposta) postahivatalába Móra Ferencről. A levelek személyes hangvételi, szenvedélyes írások, amelyekből elsősorban Móra érzelmeinek mélységéről tudhatunk meg többet. Az író-múzeumigazgató gyakran naplószerűen írta ezeket a leveleket: naponta akár többször is, különböző napszakban, olykor kiegészítve saját gondolatait, nem azonnal postázva azokat. „Tartalmukat” tekintve a levelek napi történésektől való beszámoló és szerelmi vallomások egyaránt; sőt, a levelezésben megtalálható egy napon írt két különböző „stílusú” levél Kalmár Ilonának, egy hivatalos és egy titkos. Mindkét levél említi ugyanazt az eseményt, más-más hangsúllyal és kiegészítő elemmel. (KOVÁCS-KRASSÓI Anikó–MEDGYESI Konstantin–VÉSZITS Andrea, *A titok formái: egy nap, két levél*, In *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, Szeged, 2017, 273–283.)

Kalmár Ilona Móra Ferenc neki címzett leveleit maradéktalanul megőrizte. A levelezés egy része még Kalmár Ilona életében, másik része – a Balatonföldváron született versekkel együtt – Kalmár Ilona 1986-ban bekövetkezett halála után, végrendeletének megfelelően került be a Móra Ferenc nevét viselő szegedi múzeumba.

A titkos levelezés további érdekessége, hogy Kalmár Ilona nem csupán megőrizte a leveleket, hanem egészen sajátos módon „gondozta” is egy részüket: 1964-ben a levelezés 1933. március 1–25 között született darabjait kézzel átmásolta egy füzetbe, mely dokumentum szintén a múzeum gyűjteményébe került. A levelek átvezetése mindenképpen túlmutat önmagán, nem csupán hasznos a kutatás szempontjából (hiszen Móra Ferencnek legendásan szép, de olvashatatlan írása volt), de azt is bizonyítja, hogy Kalmár Ilona életében valóban rendkívüli volt a Móra Ferenchez fűződő kapcsolata. (Kalmár Ilona saját kézzel átmásolt szövegfolyama egy egyszerű vonalrácsos füzetben található. Az átírt levelek 51 oldalt tesznek ki.)

Kalmár Ilona nevelt fia, ifj. Horváth István, a fiatal, tehetséges színész-rendező tragikus körülmények között – a házassági jogról szóló harmadik zsidótörvény megjelenésekor szerelmével, Tóth Katával – 1941-ben öngyilkos lett (VARGA András,

A *szegedi Rómeó és Júlia*), majd három évvel később követte őt édesapja, Horváth István is. A megözvegyült Kalmár Ilona ezután soha nem ment férjhez, egyedül élt tovább, és Móra Ferenc hagyatékának egyik leggondosabb ápolójaként tekinthetünk rá, hiszen valamennyi neki címzett levelet megőrizte és a múzeumra hagyta.

A levelezés megőrzésének további tragikus és fordulatos eleme, hogy amikor Kalmár Ilonát zsidó származása miatt a budapesti gettóba deportálták, összegyűjtve a leveleket és a verseket magával vitte, megóvva így őket az esetleges megsemmisüléstől. Mára már kideríthetetlen, mi lehetett Kalmár Ilona elsődleges motivációja: értékörzésnek szánta vagy lelkileg volt szüksége az írásokra. Mindenesetre a történelem őt igazolta, hiszen neki köszönhető, hogy az értékes dokumentumok hiánytalanul és tökéletes állapotban fennmaradtak.

A szegedi múzeum irodalomtörténeti gyűjteményének I. leltárkönyve szerint vétel útján, Horváth Istvánné Kalmár Ilona, Móra Ferenc „barátja” révén kerültek a múzeumba, és az 1957-es évtől kezdődött meg a beleltározása azoknak a személyes hangú leveleknek, amelyeket Móra írt Kalmár Ilonának. Ezekre a levelekre azonban kevésbé jellemző az az intim hangnem, ellentétben azokkal, amelyek az asszony halála után jutottak a múzeum birtokába. Horváth Istvánné Kalmár Ilona 1979. október 17-én kézzel írt végrendelete, melyet a Móra Ferenc Múzeum Irodalomtörténeti Gyűjteménye őriz (Móra Ferenc Múzeum Irodalomtörténeti Gyűjteménye, lsz. 2015.13.3), a következőkről rendelkezik: „Vaskazettában őrzött, csodálatosan megmaradt levelezésemet, illetve Móra Ferenc nekem írt leveleit a szegedi M. F. múzeumnak hagyományozom.” Ennek következtében 1986 – Kalmár Ilona halála – óta a közös levelezés és a Balatonföldváron született versek a múzeum gyűjteményét gyarapítják.

Mint már említettük, Móra Ferenc és Kalmár Ilona szerelmi története a nyilvánosság kizárásával, titokban zajlott. Míg éltek, arra törekedtek, hogy kapcsolatukkal ne okozzanak sem fájdalmat, sem csalódást a környezetüknek. A megismerkedés és a kölcsönös szerelem ellenére Móra családapaként, múzeumigazgatóként, köztisztviselőként álló felelős személyiségként folytatta régi, Kalmár Ilona pedig elkezdte új életét férjével, Horváth Istvánnal.

Mikor a levelezés és a versek a Móra-múzeumba kerültek, a kutatók számára is elérhetővé váltak. Az irodalomtörténészek és a múzeumi szakemberek nagy dilemmája volt évtizedekig, hogy bemutathatóak, feltárhatóak és publikálhatóak vagy sem ezek a dokumentumok. A magyar kultúrtörténet ikonikus alakjának, Móra Ferencnek felejtethetetlen és feddhetetlen alakjára egyaránt vigyáztak a kortársak, és az utókor (gondoljunk Péter László megfogalmazásaira, aki múzsaként, platói szerelemként idézte fel mindig Kalmár Ilona alakját) – egyes képviselői imázsrombolásnak tartották a titkos szerelmi kapcsolat bemutatását. Ugyanakkor az is kérdés, milyen jogon tesszük mindezt; közzétehetjük-e érzéseik, gondolataik, intim szférájuk verseibe szedett, papírra vetett írásos bizonyítékait?

A választ – értelmezésünk szerint ők maguk adták át. Móra Ferenc *Címtelen* könyvében írja:

...Kis gyíkdalok,
 Rejtetekbe fussatok!
 S addig ott aludjatok,
 A míg én meg nem halok.
 S ki csak akkor jójjetek,
 Mikor én már nem leszek.

(MÓRA Ferenc, *Címtelen könyv*, Wesley Kiadó–Móra Ferenc Múzeum, 2014, XXXV. vers)

Kalmár Ilona pedig a Móra Ferenc Múzeumban őrzött – már említett végakaratban hagyta az utókorra Móra gondosan megőrzött minden sorát azzal a magyarázattal: „Így óhajtok megmaradni elmúlásom után is.”

Úgy ítéljük meg, Móra Ferenc páratlan életművét gazdagítják a *Címtelen könyv* versei, s az utókor szívesen veszi Móra Ferenc emberi arcának verseiben és szerelmes levelezésében olvasható lenyomatát.

Felhasznált irodalom

- KOVÁCS-KRASSÓI Anikó–MEDGYESI Konstantin–VÉSZITS Andrea (2017), *A titok formái: egy nap, két levél*, In Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged, 273–283.
- KOVÁCS-KRASSÓI Anikó–MEDGYESI Konstantin–VÉSZITS Andrea (kézirat), *Móra Ferenc titkos szerelmes levelei Kalmár Ilona átírásában*, megj. alatt, Szeged, Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 2019.
- LENGYEL András (2005), *A „másik” Móra*, Szeged, Bába Kiadó
- LENGYEL András (2014), *Utószó* In MÓRA Ferenc, *Címtelen könyv*, Szeged, Wesley Kiadó–Móra Ferenc Múzeum
- MADÁCSY László (1961), *Móra Ferenc levelesládája*, Szeged, Tiszatáj Irodalmi Kiskönyvtár
- MEZŐSI Károly (1979), *Wallehausen Ilona* In *Mórától – Móráról*, szerk. MEGYER Szabolcs, Budapest, Tankönyvkiadó
- MÓRA Ferenc (2004), *A Daru utcától a Móra Ferenc utcáig*, Budapest, Holnap Kiadó
- MÓRA Ferenc (2014), *Boldogult költő koromról* In *A Daru utcától a Móra Ferenc utcáig*, Budapest, Holnap Kiadó
- PÉTER László (1999), *Beszívta az asszonyok illatát*, Szeged, 1999, október, 38–41. és szeged_1999_10_oktober.pdf (letöltve: 2019. május 31.)
- PÉTER László (1990), *Szegedi arcképek* In *A szegedi zsidó polgárság emlékezete*, szerk. ZOMBORI István, Szeged, [https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_CSON_Sk_0000_5_1990_A_szegedi_zsido_polgarsag_emlekezete/?query=SZO%3D\(Horváth%20Ferenc\)&pg=93&layout=s](https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_CSON_Sk_0000_5_1990_A_szegedi_zsido_polgarsag_emlekezete/?query=SZO%3D(Horváth%20Ferenc)&pg=93&layout=s) (letöltve: 2019. május 8.)
- VARGA András, *A szegedi Rómeó és Júlia*, http://acta.bibl.u-szeged.hu/36762/1/mok60_106.pdf (letöltés dátuma: 2019. május 14.)